

Uw licht weerkaatsen

overweging bij de eerste Johannesbrief 1, 1-10

*Ik weet haast niets meer
van alles wat ik eens heb willen zeggen.
Ik wil haast niets meer zeggen.
Alleen iets van het licht.*

In het spel dat dichter Hans Andreus speelt met de taal, komt het woord licht ontelbare keren voor. Niets meer willen zeggen, alleen iets van het licht. Alles wat je zou kunnen zeggen of vertellen, over wat je hebt meegemaakt, over wat je nu meemaakt en ervaart – het raakt de kern niet, als je niet in dat alles iets kunt laten doorklinken van wat misschien wel niet te zeggen *is*: het licht, dat mysterie waarin alles aan je verschijnt en dat zelf onbevattelijk en onbenoembaar is. ‘Het licht waarin wij het licht zien’, zoals de psalmist zegt. Zoiets als een aura, dat glans geeft aan de mensen en de dingen, zodat je ze kunt zien zoals ze zijn.

Is het zoiets dat Johannes bedoelt, de schrijver van de brief die wij hier nu enkele weken achtereen zullen gaan lezen? Zijn taal is een heel andere. De brieven van Johannes worden vaak gezien als een soort theologisch commentaar op het evangelie van Johannes. Toch is ook deze brief poëzie, geen begrippentaal. Dat blijkt al meteen in het begin, dat veel weg heeft van de proloog van het evangelie, waarschijnlijk afkomstig van dezelfde auteur of in elk geval uit dezelfde Johanneïsche gemeente. In die gemeente kent iedereen dat evangelie met z'n sterke contrasten tussen licht en duisternis, waarheid en leugen. Maar hoe moet je die bevrijdende boodschap verstaan, die vreugde die verkondigd wordt in beeldende taal? Wat betekent ‘evangelie’ in de praktijk van het dagelijks leven? Dat is niet alleen voor ons, maar ook al voor deze eerste christengemeente een grote vraag, waarover klaarblijkelijk onenigheid bestaat. In de tweede en de derde brief van Johannes, die in werkelijkheid eerder zijn geschreven dan deze, hangt die onenigheid al in de lucht, maar hier is het een reëel gegeven: de ‘wij’ in de brief, dat is een groep van leidende figuren, mensen die wellicht de auteur van het Johannesevangelie nog gekend hebben en die een standpunt te verdedigen hebben. Maar waar gaat het dan over, waar zit het onderscheid, en kunnen wij dat nog herkennen?

Er is in die proloog meteen een sterk accent op het getuige-zijn van Jezus' leerlingen. Laten we ons daar even in verplaatsen. Het gaat om wat we hebben gehoord, gezien, ja zelfs aangeraakt met onze handen. Het gaat om de betrouwbaarheid van wat we vanaf het eerste begin in een soort gezamenlijke verliefdheid hebben meegemaakt, als gemeente: dat er één is geweest, Jezus van Nazareth, die lijfelijk tastbaar aanwezig was onder ons en in wie toch, in dit aardse bestaan, het mysterie van God voelbaar present was. Het was geen bevlieging, geen droom. Het was zo echt, zo authentiek als maar kan: Hij was zo aanwezig dat hij niet alleen aanraakbaar was maar ons ook heeft aangeraakt en dat wij in hem zagen: één en al licht, geen duisternis. Woorden schieten tekort om nog te kunnen zeggen wat dat is geweest: die ervaring met de Levende, die ervaring van Eeuwig Leven in een mens van vlees en bloed. We kunnen vermoeden dat de opponenten van de briefschrijvers iets anders dachten of althans niet konden geloven dat dit waar kon zijn: zij geloofden misschien wel in het licht, maar dat het zo menselijk aanwezig was, zo aards ervaarbaar en herkenbaar – hoe kun je daarmee instemmen? Liever wilden ze geloven dat zij rechtstreeks konden deelhebben aan dat licht, in een geestelijke vereniging die aan de ervaring van het lijf onttrokken is. En het klopt ook wel dat je het evangelie van Johannes zo zou kunnen lezen: alsof, wie in het licht is, het duister volledig achter zich heeft gelaten; alsof je daarmee nu al vrij zou kunnen zijn van alle vrees en angst en pijn, van alles wat het leven moeilijk en vermoeiend maakt; alsof het menselijke lijden er niet toe zou doen. Zo is het niet, zeggen de briefschrijvers. Het licht is er, zeker, maar het valt niet ongebroken bij ons binnen. Een mens is geen engel. Wij hebben het niet tot onze beschikking. En als we doen alsof dat wel zo is, dan gaat er iets mis, dan raken we niet aan wie we in werkelijkheid zijn, dan gaat de vreugde van het evangelie voorbij aan de pijn en de moeite die wij, als mensen, te doorstaan hebben. Als het licht niet tastbaar aanwezig was geweest, zegt Johannes, dan hadden wij er niets aan. Maar het was er wél, vergeet dat niet, want dat is wat ons verbindt.

De dichter schrijft:

*Gelukkig dat
het licht bestaat*

*en dat het met
me doet en praat*

*en dat ik weet
dat ik er vandaan*

*kom, van het licht
of hoe dat heet.*

We lezen vandaag deze brief van Johannes niet zomaar, maar omdat we het belangrijk vinden om deze vraag: 'waar we vandaan komen' te begrijpen als een vraag naar wat ons verbindt, naar wat ons tot een waarachtige gemeenschap maakt. Deze morele vraag beantwoordt de brief door in verband met dat licht een sterk accent te leggen op de zonde: 'Als we zeggen dat we geen zonde hebben, dan misleiden we onszelf en is de waarheid niet in ons'. De Johannesbrief waarschuwt: gemeenschap is er niet onder mensen die menen dat zij 'het licht hebben gezien' en die daaraan de pretentie ontleen dat zij geheel uit zichzelf weten wat goed is en hoe het moet in het leven.

Het sterke accent dat de Johannesbrief op de zonde legt heeft helemaal niets te maken met zoiets als angst voor korte rokjes in het zomerse licht, maar met een diep menselijk inzicht dat we onze afkomst dreigen te vergeten en te verloochenen als we het gebrek en het kwaad dat in ons is niet zien en het wegcijferen. De mystica en filosoof Simone Weil verheldert dit door mensen niet, zoals meestal gebeurt, te vergelijken met dieren, maar met planten. Vanuit de schaduwzijde van het blad, groeien ze, buigen ze zich naar het licht. Ze schrijft:

De mens heeft zijn morele energiebron buiten zichzelf, net als zijn fysieke bron van energie in voedsel en ademhaling. Hij heeft haar doorgaans gemakkelijk tot zijn beschikking, en daarom leeft hij in de illusie – net zoals in het fysieke – dat hij het principe van zijn eigen zelfhandhaving bij zich draagt. Hij voelt alleen dat hij haar nodig heeft als hij er gebrek aan heeft. In dat geval neemt hij makkelijk zijn toevlucht tot welke brandstof dan ook. Maar er is slechts één remedie: een chlorofyl dat zich voedt met licht. Laten we niemand oordelen. Iedereen heeft zijn gebreken. Er is maar één echt gebrek: het vermogen te missen zich te laten voeden door het licht.

Zo kunnen we denk ik dat sterke accent van Johannes op de zonde verstaan. We kunnen het lezen als een vurig theologisch protest tegen de zelfgenoegzaamheid die ook in onze maatschappij aan de orde van de dag is en die ons continu wordt voorgedaan en aangepreut. Moeten we niet allemaal sterk zijn, uitblinken, het uiterste uit onszelf halen? Doen we niet voortdurend alsof we, geheel transparant, zelf dat licht in de wereld zijn?

We hebben kennelijk zoiets nodig als het schokkende beeld van een aangespoeld kind om ons wakker te schudden uit de illusie van de zelfgenoegzaamheid en tot ons te laten doordringen wat het is: dat onontkoombare kwaad dat ook goede mensen elkaar aandoen. Dat kwaad dat niet noodzakelijk is en er toch is en dat ons allemaal vanuit het negatieve herinnert aan wie we zelf oorspronkelijk zijn: een kind dat licht uitstraalt, dat vertrouwt op een vaderlijke schouder en kijkt of ergens al een wereld daagt van vrede en gerechtigheid. En dan nog ziet het ernaar uit dat we dat schokkende beeld misbruiken: als journalistieke brandstof, als een interessant fenomeen van beeldvorming dat ons meer lijkt te fascineren dan de morele schande van het gebeuren zelf. Johannes zou zeggen: het gaat erom dat het ons werkelijk raakt en dat we er iets tegen doen. Gemeenschap ontstaat niet in onze beeldvorming en in het kunstlicht van de publiciteit, maar in ons lijfelijk ervaren onderlinge mededogen en in de strijd die daaruit voort kan komen. Of het nu kerkelijk is of politiek: er is geen echte gemeenschap die niet uiteindelijk gevoed wordt door mededogen en barmhartigheid. Elkaar aanzien en iets doen, vanuit het oorspronkelijke licht dat diep in ons het geweten wakker houdt. De vreemdeling geven, brood en kleding. Alleen zo kunnen wij met onverhuld gelaat het licht weerkaatsen. In onze zo welbespraakte wereld is er inderdaad haast niets anders meer dat we kunnen zeggen. Gelukkig dat het licht bestaat – en het woord van de dichter die daarop zijn hoop heeft gevestigd:

*Het is maar een oud woord, het licht,
en vaak misbruikt,
maar omdat ik het dagelijks licht liefheb,
maakte ik het tot beeld van het licht,
van wat ik zo noem – en zou trouwens niet weten
waar het beter mee te vergelijken is.*

*Het licht dus toch, woord dat me ook invalt
die enkele keer dat ik het gevoel heb,
het even zeldzaam als onredelijke beseft,
van een onmetelijke vrede.*

Zo moge het zijn.

Germaine Creyghton

Gedichten afkomstig uit het *Verzameld werk* van Hans Andreus (Querido)